

Հաստատում եմ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
գիտության գծով պրոռեկտոր Պ. Ավետիսյան

«07» դեկտեմբերի 2020 թ.

ԿԱՐԾԻՔ

ԻԳ.00.02 - «Քաղաքական ինստիտուտներ և գործընթացներ, միջազգային հարաբերություններ» մասնագիտությամբ քաղաքական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանը հայցող Մազդա Արսենի Արսենյանի «Խորհրդարանական մշակույթի կայացման նախադրյալները Հայաստանի Հանրապետությունում» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ

Հաստատված է Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի Քաղաքագիտության ամբիոնի 2020 թ. դեկտեմբերի 4-ի նիստում: Նիստին մասնակցում էին փ. գ. թ., դոցենտ Հ. Լ. Սարգսյանը, փ.գ. դ., պրոֆեսոր Կ. Ա. Միրումյան, պ.գ.դ., պրոֆեսոր Ա. Ս. Մանուկյանը, ք.գ.դ., պրոֆեսորի պ/կ Վ. Ս. Դավթյանը, ք.գ.թ Ա. Ռ. Հարությունյանը, ք.գ.թ., ավագ դասախոս Ն. Ա. Դունամայանը:

Մազդա Արսենյանի «Խորհրդարանական մշակույթի կայացման նախադրյալները Հայաստանի Հանրապետությունում» թեկնածուական ատենախոսությունն արդիական ուսումնասիրություն է, որում հիմնավորվել է ՀՀ խորհրդարանական մշակույթի կայացման գործընթացի փոխալսման ավարտված բնույթը քաղաքական համակարգի արժեքաբանական և ինստիտուցիոնալ նախադրյալների զարգացման և բնականոն արդիականացման հիմնախնդիրներով: Այս մոտեցումը հնարավորություն է տվել հեղինակին ընդլայնել խորհրդարանի ինստիտուտի դերի և նշանակության մասին

ավանդական պատկերացումները՝ խորհրդարանական մշակույթի ժողովրդավարացման հիմնախնդիրները դիտարկելով ոչ միայն խոսույթի, այլև՝ քաղաքակրթական և ինստիտուցիոնալ չափումների ներքո: Այս առումով ուշադրության է արժանի հեղինակի կողմից «Խորհրդարանական մշակույթ», «քաղաքական մշակույթ», «սահմանադրական մշակույթ», «անցումագիտություն», «քաղաքական արդիականացում» և «ժողովրդավարական համախմբում» իրավաքաղաքական կատեգորիաների փոխազդեցության ուսումնասիրությունը:

Ներկայացված հետազոտության շրջանակներում հեղինակը հաջողությամբ վերլուծել է «խորհրդարանական մշակույթ» հասկացության լայն և նեղ սահմանումները, ինչպես նաև հասկացության քաղաքագիտական և քաղաքական մեկնաբանությունները և ներկայացրել է նոր սահմանում:

Միջգիտակարգային (պատմափիլիսոփայական, քաղաքակրթական, սոցիալ-հոգեբանական) մեթոդների կիրառման միջոցով ուսումնասիրվել է խորհրդարանական մշակույթի զարգացման էվոյուցիան նախքան պետական իշխանության ինստիտուցիոնալացման ժամանակահատվածում, և այնուհետև, Հայաստանի առաջին, երկրորդ, երրորդ Հանրապետությունների պետականաշինության գործընթացում: Դիտարկվել է ՀՀ-ում քաղաքական կոալիցիաների ձևավորման փորձառությունը՝ քննարկելով դրանց ինստիտուցիոնալ և մշակութային չափումները: Այս տեսանկյունից ուշագրավ է Մ. Արսենյանի կողմից իրականացված միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը, մասնավորապես՝ քաղաքական կոալիցիաների ձևավորման Լիտվայի և Շվեդիայի փորձառությունները: Հիմք ընդունելով հետազոտության արդյունքները՝ հեղինակը ներկայացրել է ռազմավարական ուղենիշեր սահմանելու մասին համագործակցության հուշագիր կազմելու շուրջ օրենսդրական նախաձեռնություն, որն ունի արդիական նշանակություն քաղաքական համաձայնությունը՝ որպես քաղաքական շահերի համադրման գործընթացի տարկելու տեսանկյունից:

Քաղաքական գիտության համեմատական, համակարգման և դասակարգման մեթոդների կիրառման միջոցով ատենախոսական աշխատանքում քննարկվել են

նախկին Խորհրդային Միության երկրների քաղաքական համակարգերի արժեքաբանական, սահմանադրաիրավական և ինստիտուցոնալ փոխակերպումները, ինչպես նաև օրենսդիր-գործադիր իշխանության ճյուղերի փոխազդեցության ԳԴՀ և ՀՀ խորհրդարանականվերահսկողության մոդելները:

Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացությունից, հավելված 1-ից և օգտագործված գրականության ցանկից: Ներածության մեջ հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, վերլուծված է դրա տեսական և գործնական նշանակությունը, հիմնական նպատակներն ու խնդիրները, թեմայի գիտականմշակվածությանաստիճանը: Փաստարկված և հիմնավորված են թեկնածուական ատենախոսության գիտական նորույթ հանդիսացող արդյունքները: Ատենախոսությունում ներկայացված են նաև աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքերը, փաստարկված են ատենախոսության հիմնական դրույթները:

Ատենախոսության առաջին գլխում՝ վերնագրված՝ «Խորհրդարանական մշակույթի ձևավորման իրավաքաղաքական ակունքները», ներկայացվել է խորհրդարանական մշակույթ հասկացության էությունը, սահմանումները և կառուցվածքը, փոխհարաբերությունները քաղաքական մշակույթ և սահմանադրական մշակույթ իրավաքաղաքական կատեգորիաների հետ: Առաջարկվող սահմանման հիմքում անցյալի փորձի ինտեգրման և արդյունավետ քաղաքական երկխոսության դրույթների ամրագրման միջոցով փորձ է արվել վերաարժևորել ժամանակի մարտահրավերներին համարժեք ներկայացուցչության և հաղորդակցության գործառույթների արդիականացման, ինչպես նաև քաղաքական և քաղաքացիական ներառականության վրա խարսխված համագործակցության մշակույթի կայացման անհրաժեշտությունը: Կարևորվել է սահմանադրականության և ժողովրդավարացման միջև փոխներգործությունը, որն արտացոլում է ժողովրդավարական անցումից համախմբում գործընթացներում գտնվող հասարակությունների քաղաքացիական ներուժը, վարքային մոդելները և դրանց ազդեցությունը քաղաքական ինստիտուտների գործունեության վրա: «Տեղեկատվական-գիտելիքի-

արհեստական բանականության հասարակությունում» ՀՀ խորհրդարանական մշակույթի ժողովրդավարացման գործընթացում վերափնաստավորվել է սոցիալականացման և վերասոցիալականացման «փափուկ ուժը»: Վերջինս հնարավորություն է տվել հիմնավորել խորհրդարանական ընտրանու կողմից քաղաքական խոսույթի միջոցով քաղաքական մշակույթը արդիականացնելու և սոցիալ-քաղաքական համակարգը ազատականացնելու անհրաժեշտությունը քաղաքականության դերակատարների միջև համագործակցության որակի բարձրացման տեսանկյունից: Այս առումով հատկապես կարևոր է հեղինակի դիտարկումն առ այն, որ փափուկ ուժն այլևս չի կարելի դիտարկել զուտ որպես հանրային դիվանագիտության բաղկացուցիչ: Այն «խելացի ուժ» (smart power) է, որն ապահովում է ներքաղաքական կայունությունը ժողովրդավարական անցումից համախմբում գործընթացներում՝ հետամուտ լինելով արդի միջազգային հարաբերությունների համակարգում պետության ինքնության արդիականացմանը:

Ատենախոսության երկրորդ գլխում՝ վերնագրված «Խորհրդարանական մշակույթի կայացման արժեքաբանական նախադրյալները Հայաստանի Հանրապետությունում», ներկայացվել են հետխորհրդային երկրներին, այդ թվում՝ ՀՀ-ին բնորոշ ժողովրդավարական անցումից համախմբում գործընթացի հիմնախնդիրները ներքաղաքական գործընթացների համատեքստում: Ներկայացված խնդիրները պահպանել են արդիականությունը ներքաղաքականության համատեքստում՝ պայմանավորելով քաղաքական ընտրանու և հասարակության կողմից համարժեք վարքային մոդելների ձևավորումն ու վերարտադրությունը: Վերոնշյալը հեղինակին հնարավորություն է տվել շեշտադրել հատկապես՝ արժեքաբանական գործոնների գերակայությունը անցումային գործընթացներում՝ հրամայական դարձնելով քաղաքացիական ներուժի գնահատման անհրաժեշտությունը: Քննարկվել են խորհրդարանական մշակույթի կայացման և ժողովրդավարական համախմբման գործընթացների փոխպայմանավորված բնույթը՝ այն դիտարկելով քաղաքական համակարգի կառուցվածքային ու դերային գործոնների սիմբիոտիկ փոխազդեցության

շրջանակներում: Այս մոտեցումը հեղինակին հնարավորություն է տվել գնահատելու մշակութային ստատուս-քվոն և հիմնավորել խորհրդարանական մշակույթի՝ որպես ժողովրդավարական վարչակարգերի, թերևս, ամենակարևոր չափման գործիքներից մեկը լինելու հանգամանքը: Այս առումով առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի հեղինակի պնդումն առ այն, որ խորհրդարանական մշակույթի կայացման տեսանկյունից բնավ կարևոր չէ, թե Սահմանադրությամբ կառավարման ինչ մոդել է ամրագրվել՝ նախագահական, կիսանախագահական թե՞ խորհրդարանական: Հիմք ընդունելով արդի քաղաքագիտության մեջ խորհրդարանի գործառության արդյունավետության չափմանն առնչվող տարաբնույթ մոտեցումները, հեղինակի կողմից առաջարկվել է մշակել խորհրդարանական մշակույթի ժողովրդավարացման ինդեքս (ԽՄԺԻ)՝ գնահատելու հասարակության վարքային մոդելների փոխակերպումների որակը եվոլյուցիոն ժամանակաընթացքում՝ չափման միավոր դիտարկելով ոչ միայն ընտրական գործընթացները, այլև՝ քաղաքացիների ընկալումները խորհրդարանի՝ որպես հանրային իշխանության ինստիտուտի, խորհրդարանական ինստիտուտների, պատգամավորների, կառավարության, պետական կառավարման մարմինների գործունեության շուրջ:

Ատենախոսության երրորդ գլխում՝ վերնագրված «Խորհրդարանական մշակույթի կայացման ինստիտուցիոնալ նախադրյալները Հայաստանի Հանրապետությունում» ներկայացվել են հետխորհրդային նորանկախ երկրներում ինստիտուցիոնալ և սահմանդրաիրավական փոխակերպումների եվոլյուցիան, ինչպես նաև ՀՀ-ում խորհրդարանական մշակույթի կայացման գործընթացի տիրույթներում խորհրդարանի դերի կերպափոխումը պետական իշխանության ինստիտուցիոնացման չորս ակիքների հոլովություն: Այն հնարավորություն է ընձեռել գնահատելու ՀՀ Սահմանադրության համապատասխանությունը այն իրավաքաղաքական տարածությանը, որն էլ իր հերթին պետք է ապահովի սահմանադրականությունը երկրում: Դիտարկվել են 1990-ական թվականներին նախկին Խորհրդային Միության անկախացած երկրներում, ինչպես նաև ՀՀ-ում սահմանադրաիրավական և ինստիտուցիոնալ ռեֆորմների արդյունքում

ձևավորված կառավարման ձևերը և դրանց գործառնության առանձնահատկությունները ինստիտուցիոնալ կերպափոխման մոդելների շրջանակներում: Խորհրդարանական մշակույթի ժողովրդավարացման միտումների ուսումնասիրությունը պետական իշխանության ինստիտուցիոնալացման չորս այլքների շրջանակներում թույլ է տալիս շեշտադրել հիմնադրույթն առ այն, որ քաղաքական մշակույթի զարգացման ցածր մակարդակը, ինչպես նաև մեխանիկական բնույթ ունեցող ինստիտուցիոնալ և սահմանադրաիրավական փոխակերպումները մեծապես խոչընդոտել են մի կողմից՝ ժողովրդավարական քաղաքական մշակույթի զարգացումը, մյուս կողմից՝ քաղաքականության դերակատարների կողմից խորհրդարանի՝ որպես հանրային իշխանության գերակա ինստիտուտի դերի գիտակցմանը: **Ներկայացվել են** Հայաստանի պատմության նորագույն շրջանում տեղի ունեցած նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում ձևավորված քաղաքական կոալիցիաների ձևավորման և գործառնության փորձառությունը, ինչպես նաև իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի փոխազդեցության արդյունավետության ապահովման տեսանկյունից համագործակցության հուշագրեր և քաղաքական համաձայնություններ ձևավորելու Լիտվայի և Շվեդիայի փորձառությունները: Հայաստանի նորագույն պատմության մեջ քաղաքական կոալիցիաների ձևավորման և գործառնման ուսումնասիրությունը հեղինակին թույլ է տվել արձանագրել, որ սկսած 2003 թվականից մինչ օրս, թե՛ օրենսդիր և թե՛ գործադիր իշխանությունում քաղաքական համաձայնությունը կամ պակտը՝ որպես քաղաքական շահերի համախմբման ինստիտուցիոնալ գործիք, գրեթե միշտ անտեսվել է՝ քաղաքական և հանրային վերահսկողությունը փոխադրելով «կուլիսային» և ոչ ֆորմալ հարաբերությունների դաշտ: Այս համատեքստում Մ. Արսենյանի կողմից ներկայացվել է ռազմավարական ուղենիշեր սահմանելու մասին համագործակցության հուշագիր կնքելու մասին օրենսդրական նախագիծ: Վերջինս, մի կողմից՝ աշխարհաքաղաքական և անվտանգային իրողությունները, մյուս կողմից՝ խորհրդարանական ու արտախորհրդարանական ուժերի կողմից

անվտանգային և արտաքին քաղաքական կարևոր հիմնախնդիրների շուրջ թե՛ ներքին և թե՛ միջազգային հանրությանն ուղղված շահարկումներ անելու արատավոր երևույթների հաղթահարման, քաղաքական պատասխանատվության ամրագրման, բազմակողմ պարտավորությունների սահմանման, ինչպես նաև քաղաքական ճգնաժամերի հաղթահարման տեսանկյունից կարող է ունենալ առանցքային նշանակություն:

Կուսակցությունների հաշվետվողականության և դրանց գործունեության նկատմամբ հանրային վերահսկողությունը բարձրացնելու նկատառումներով՝ դիտարկվել են կուսակցությունների գործունեության սահմանադրաիրավական կարգավորումները 1995 թ. ՀՀ Սահմանադրության և դրա 2005թ. և 2015թ.-ների փոփոխությունների, ինչպես նաև՝ «Կուսակցությունների մասին» 2002 թ. ՀՀ օրենքի և «Կուսակցությունների մասին» 2016 թ. ՀՀ սահմանադրական օրենքի շրջանակներում: Այս առումով առանձնացվել են հետևյալ հիմնախնդիրները՝ 1) կուսակցությունների բազմաքանակությունը, որը դեռևս չի վկայում բազմակուսակցական համակարգի զարգացման և գաղափարական բազմակարծության մասին, 2) կուսակցությունների գաղափարական և ներկայացուցչական գործունեության չափելիության որոշակիացումը, 3) կուսակցությունների գործունեությունը կասեցնելու պայմանների գնահատումը թե՛ ժամկետի և թե՛ ժամկետի շրջանակում դրված բովանդակության տեսանկյունից:

Խորհրդարանի գործառույթային արդյունավետության բարձրացման, ինչպես նաև խորհրդարանական մշակույթի ժողովրդավարացման տեսանկյունից վերաաժևորվել է խորհրդարանական վերահսկողության դերն ու նշանակությունը: Մ. Արսենյանի կողմից իրականացված միջազգային փորձի ուսումնասիրության շրջանակներում քննարկվել են արևմտյան ժողովրդավարություններում գործող օրենսդիր և գործադիր իշխանության ճյուղերի փոխազդեցության տարբեր չափումներ, որոնք արտացոլում են խորհրդարանական և հանրային վերահսկողության արդի մեխանիզմներն և ընթացակարգերը: Համեմատական վերլուծության շրջանակներում դիտարկվել են

պետական բյուջեի մասին օրենքի ընդունման ընթացակարգերը Գերմանիայում և Հայաստանում: Ուսումնասիրության արդյունքները հեղինակին հնարավորություն են տվել արձանագրել հիմնադրույթն առ այն, որ օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի փոխզսպման և հակակշռման տեսանկյունից փաստացի գործ ունենք խորհրդարանի նկատմամբ գործադիր իշխանության գերիշխող դիրքի հետ, ինչը ոչ միայն անընդունելի է իշխանության ճյուղերի տարանջատման և խորհրդարանական ինքնիշխանության տեսանկյունից, այլև՝ հակասում է խորհրդարանական կառավարման սկզբունքներին:

Ատենախոսական աշխատանքում կարևորվել են ՀՀ խորհրդարանական ընտրանու օրենսդրական սոցիալականացման գործառության, վերաբերմունքային և վարքաբանական մոդելները, որոնք ձևավորում են անհրաժեշտ նախադրյալներ խորհրդարանի և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների միջև հետադարձ կապի վրա հիմնված արդյունավետ փոխգործակցության, ինչպես նաև սոցիալական մեդիա հարթակներում PR-GR տեխնոլոգիաների մանիպուլյացիան կրճատելու համար: Վերջին տասնամյակի ընթացքում հայաստանյան սոցիալ-քաղաքական վերջին զարգացումները վկայում են, որ քաղաքական գործիչները և տարաբնույթ շահային խմբերը PR-GR տեխնոլոգիաները կիրառում են չթեհանության հետերկխոսելու, այլ սեփական տրոհված ինքնությունն արդյունավետ «վաճառելու» համար: Այս համատեքստում հեղինակի կողմից շեշտադրվել են հետևյալ հիմնախնդիրները՝ 1) սոցիալական անկայունությունը և սոցիալականացման փուլերի միջև անհամաձայնությունը, և 2) արժեքային անորոշությունը կամ բևեռվածությունը, ինչպես նաև ներկայացվել են գործնական առաջարկներ, որոնք կարող են ունենալ արդյունավետություն վերոնշյալ խնդիրների հաղթահարման ուղղությամբ:

Ամփոփելով նշենք, որ ատենախոսության հեղինակ Մ. Արսենյանը համակողմանիորեն վերլուծության է ենթարկել հետազոտության գիտական նորույթով պայմանավորված խնդիրները՝ հասնելով ցանկալի արդյունքների: Ատենախոսության եզրակացություններում ամփոփված են հիմնական

կարծիքով, չեն նպաստում խորհրդարանական մշակույթի մասին հստակ պատկերացման ձևավորմանը, այլ հակառակը շեղում են ընթերցողի ուշադրությունը: Մյուս կողմից, «նոր հումանիզմ», «մշակութային ստատուս-քվո», «փափուկ ուժի սոցիալականացում», «նեոքաղաքականություն» և այլ բազում հասկացությունների օգտագործումը, մեր կարծիքով, թույլ չի տալիս հեղինակին հասնել աշխատության նպատակին:

3. Առաջին գլխի առաջին ենթագլխում հեղինակը այդպես էլ չի բացում «սահմանադրական մշակույթ» հասկացության բովանդակությունը: Ընդ որում, լուրջ բացթողում ենք համարում, որ հեղինակը ընդհանրապես չի անդրադարձել Գագիկ Հարությունյանի «Սահմանադրական մշակույթ. պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները» /Երևան, 2016, 672 էջ/ հիմնարար աշխատությանը:

4. Հեղինակը պնդում է, որ Վարչապետի կազմակերպության պայմանագրի երկները այսօր անվանվում են հետխորհրդային (էջ 63), սակայն պետք է նշել, որ «Հետխորհրդային տարածություն» եզրույթը ստեղծվել է հենց նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների համար, այլ պետությունների համար կիրառվում է «հետսոցիալիստական» կամ «հետկոմունիստական երկիր» հասկացությունը:

5. Երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում հեղինակը առաջարկում է մշակել նոր «Խորհրդայրանական մշակույթի ժողովրդավարացման ինդեքս» (էջ 83), որը կհիմնվի ժողովրդարության ինդեքսների տարբեր ցուցիչների վրա: Ցանկալի կլիներ, որ հեղինակը ավելի մանրամասն անդրադառնար այն հարցին, թե **ինչպիսի չափանիշներ կներառեր այդ ինդեքսը և ինչպես կկատարվեր հաշվարկը:**

6. Սեղմագրում ատենախոսության թեման ճիշտ թարգմանված չէ ոուսերեն. գրված է «Становление предпосылок парламентской культуры в Республике Армения», պետք է լիներ «Предпосылки становления парламентской культуры в Республике Армения».

Արված դիտողությունները չեն նսեմացնում հեղինակի կատարած աշխատանքը: Ելնելով վերոշարադրյալից, գտնում ենք, որ Մագդա Արմենի Արսենյանի «Խորհրդարանական մշակույթի կայացման նախադրյալները

Հայաստանի Հանրապետությունում» թեմայով՝ ԻԳ.00.02-«Քաղաքական ինստիտուտներ և գործընթացներ, միջազգային հարաբերություններ» մասնագիտությամբ, քաղաքական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսությունը համապատասխանում է ՀՀ-ում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 7-րդ կետի պահանջներին: Ատենախոսը, հաջող պաշտպանության պարագայում, արժանի է հայցվող գիտական աստիճանին:

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի

Քաղաքագիտության ամբիոնի վարիչ

փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ /Ն. Սարգսյան/

փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ն. Սարգսյանի
ստորագրությունը հաստատում եմ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի

Գիտական քարտուղար

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

